

ПОЛІТИЧНІ ІНСТИТУТИ ТА ПРОЦЕСИ

УДК 324.328

Цокур Є. Г., Запорізький національний університет

ВИБОРИ У СУЧАСНОМУ СВІТІ: ЗБЕРЕЖЕННЯ ДЕМОКРАТІЇ ЧИ ПРИКРИТТЯ ЇЇ РУЙНАЦІЇ?

У статті розглянуті особливості реалізації виборчої процедури у політичних системах сучасних держав, що може виступати як інструмент розвитку та зміцнення демократії, так і як димові завіса, що приховує процес її руйнації. Прослідковується тенденція надмірної технологізації виборчого процесу у всіх його фазах та вимірах і відхід від базових його принципів та завдань. Розвиток комунікацій, технологій, ЗМІ, методик впливу створили оманливе враження, що головним у виборчому процесі є результат, перемога за будь-яку ціну. Необхідним є усвідомлення мети виборчого процесу не як загострення протистояння, що є наслідком надмірної напруги під час виборів, а примирення, консолідації, недопущення конфліктності, пошуку загальноприйнятних варіантів суспільно-політичного розвитку, забезпечення прогресу держави та суспільства.

Ключові слова: вибори, політичні режими, політична легітимація, чинники виборчого процесу.

Вибори є ключовим елементом, наріжним каменем сучасної системи забезпечення легітимності влади та реальним втіленням принципів демократії та суспільного суверенітету як основи суспільно-політичного устрою та загального світоустрою. Усунення чи критична дискредитація виборчої моделі легітимації влади та її перерозподілу рівнозначна повернення до хаосу та непередбачуваності національних та світових процесів, глобальної кризи та втрати усіх надбань у галузі суспільного, гуманітарного, культурного, економічного і т.д. розвитку останніх століть.

Виборча легітимація не є ідеальною. Її ефективність та практична значимість залежить від багатьох факторів. Проведення самих по собі виборів не гарантує появу легітимної влади, яка головним завданням буде бачити турботу про суспільні інтереси. Успішність використання цієї легітимаційної моделі полягає перш за все в підготовленості суспільства до можливості сприйняття та використання на практиці її переваг.

Визнання виборів як оптимального способу легітимації влади значною мірою сприяли раціоналізації суспільної свідомості й поширення політичного плюралізму та політичної рівноправності.

В сучасну епоху загальної освіченості, визнання найвищої соціальної цінності людини і права кожного громадянина на участь в управлінні публічними справами найменший спротив державним інституціям і найбільший ступінь довіри до існуючого державного ладу досягається через вибори, що знайшло свій прояв навіть на рівні міжнародного права. Зокрема, у частині третій статті 21 Загальної декларації прав людини, схваленої Генеральною Асамблеєю ООН у 1948 році, проголошено: «Воля народу має бути основою влади уряду; ця воля повинна знаходити своє відображення у періодичних і нефальсифікованих виборах, які мають проводитися при загальному й рівному виборчому праві, шляхом таємного голосування або через інші рівнозначні форми, які забезпечують свободу голосування».

Науковий розгляд сучасних виборчих процесів здійснюється в роботах О. Мазура, Б. Ярковського, А. Романюка, Ю. Шведа, С. Рябова, О. Пухкала, М. Росенко, В. Чумака.

Людство надзвичайно важко та непомірно довго йшло до омріяної стабільності та прогресивного розвитку сучасного стану, занадто велику ціну заплачено за все це, щоб нехтувати та руйнувати доробок багатьох поколінь.

Проте актуальні події сьогодення демонструють невтішну динаміку поступової відмови від багатьох моделей, механізмів та систем стабілізації та гармонізації розвитку людства, які наприкінці ХХ – поч. ХХІ ст. видавалися загальноприйнятними, загальновизнаними та

загальноновживаними.

Саме тому актуальним видається розглянути особливості реалізації виборчої процедури у політичних системах сучасних держав, що може виступати як інструмент розвитку та зміцнення демократії, так і як димова завіса, що приховує процес її руйнації. З'ясування того, яка з цих тенденцій є переважаючою, є метою даної статті.

Зазначені негативні прояви та небезпечні тенденції чітко помітні у всіх сферах світового розвитку, від економіки до культури, від політики до інституцій громадянського суспільства, і це тематика майбутніх розвідок. Проте сьогодні зосередимо увагу лише на одному секторі, де загрозливі тенденції набувають все більше відкритої форми та глобального прояву.

Класичний, іноді навіть, рутинний національний виборчий процес, що слугував взірцем демократичності та ефективності владарювання, основою стабільності та перспектив прогресивного розвитку, доведений в більшості країн Західної Європи та США майже до ідеальної моделі, несподівано перетворився на небезпечну, брудну гру з непередбачуваним результатом. Миттєво злетів увесь наліт вдаваного соціального конформізму, суспільної відповідальності, виправданої елітарності і т.д. Популізм, відвертий цинізм, брехня та ідеологія поділу власного суспільства та світу на своїх та чужих стали основою передвиборчої риторики не маргінальних а найбільш підтримуваних суспільством кандидатів.

Якось миттєво згасли гучно проголошені та засадничі в системі державотворення вказаних країн, ідеї гуманізму, толерантності, взаємоповаги, доміанти демократичних цінностей.

Залишимо поза розглядом питання наскільки щирими в такому разі були всі ці гасла, заклики та висловлювання тих, хто намагався видати себе за провідника до «світлого демократичного майбуття».

Загалом, прослідковується тенденція надмірної технологізації виборчого процесу у всіх його фазах та вимірах і відхід від базових його принципів та завдань. Розвиток комунікацій, технологій, ЗМІ, методик впливу створили оманливе враження що головним у виборчому процесі є результат, перемога за будь яку ціну, забуваючи про те що мета виборчого процесу не загострення протистояння що є наслідком надмірної напруги під час виборів, а примирення, консолідація, недопущення конфліктності, пошук загальноприйнятних варіантів суспільно-політичного розвитку, забезпечення прогресу держави та суспільства. Ці базові азбучні істини чомусь швидко забуваються на тлі проблем сьогодення. І це стосується не лише африканських Ліберії та Габону, де виборчий процес раз по раз супроводжується збройними сутичками та громадянськими конфліктами (які зусиллями консолідованої позиції та дій країн африканського континенту вдається раз по раз вирішувати в доволі швидкий термін), але поступово така модель поведінки політикуму та суспільства проникає і менталітет суспільств та політикуму країн європейських, північноамериканських, тих, хто багато років позиціонує себе як глашатай, вчитель та провідник у світ демократичної організації політичного та суспільного життя, зберігача традицій сучасної цивілізації та культури.

Початкова стадія сучасної глобальної цивілізаційної кризи (думаю, що ми маємо справу саме з нею, а не з деякими тимчасовими проблемами в розвитку окремих держав), відкрила (оголила) масив невідповідності заявлених ідеологічних засад як на рівні національного державотворення, так і у сфері глобальних основ співіснування суспільств та держав у сучасному світі.

Події в Україні кінця 2013-початку 2014 рр., російська агресія та окупація АР Крим, терористичні дії РФ на Донбасі, загострення протистояння в Сирії, пожвавлення та активізація терористичних утворень типу «ІДІЛ» продемонстрували цілковиту неефективність та безпорадність так званої «системи міжнародного права» у всіх її проявах та аспектах, і тим самим спровокували подальше загострення ситуації, оскільки недовірливість засадничого принципу «невідворотності покарань» щодо агресора, порушника (де-факто та де-юре злочинця), викликали ланцюгову реакцію відмови від дотримання формальних вимог міжнародного права і іншими учасниками світового процесу. Виявляється, можна окупувати території інших держав, збивати пасажирські літаки, підбурювати до братовбивства, бомбардувати цивільні об'єкти та знищувати цілі міста на кшталт Алеппо, сповідувати ідеологію расизму та неонацизму, достатньо лише мати ядерну зброю та право «вето» в РБ ООН. Якщо так буде і далі,

через певний час ми матимемо цілковитий хаос на основі всездозволеності та безкарності.

Ненабагато краще виглядає і система міжнародних інституцій, яка виявилася і технічно, і психологічно, і концептуально непридатною до актуальних світових викликів та загроз з боку країни з ядерним статусом та особливою роллю в зазначеній системі сучасних міжнародних інституцій. Застаріла, неповоротка, забюрократизована, і як наслідок корумпована система міжнародних безпекових організацій, не має змоги та і бажання протидіяти відвертій ескалації світових конфліктів.

В комплексі все це за три роки суттєво підкосило довіру суспільств багатьох країн Європи до існуючих моделей правління, ідеології державотворення та до політичних сил та лідерів. Ситуацією розгубленості суспільства вміло користуються як деструктивні сили всередині цих країн, так і країни, які обрали модель агресії та деструкції, як основу своєї внутрішньої та зовнішньої політики (РФ тут хрестоматійний приклад). Роблячи ставку на політику деструкції, залякування, терору, підтримуючі деструктивні сили та відверто агресивних кандидатів, вони намагаються досягти геополітичного впливу та уникнути відповідальності за скоєне.

Поки не маючи можливості прямого впливу на політику інших країн, РФ намагається використати і тим самим остаточно дискредитувати фактично єдиний демократичний шлях приходу до влади через вибори, перетворивши їх із методу усвідомленого та відповідального обрання особистістю та суспільством шляху та стратегії подальшого прогресивного розвитку держави на технології «Троянського коня», намагаючись шляхом маніпуляції та залякування отримати бажаний результат. Яскравим доказом цього є риторика про демократичність «референдуму» щодо «приєднання Криму до РФ» яка лунає не лише із російських ЗМІ, виступів високопосадовців РФ, а й раз по раз із міжнародних трибун (на кшталт заяв представника РФ при ООН), де нашвидкуруч зорганізована імітація голосування під контролем збройних формувань без розпізнавальних знаків (про те що це російські збройні формування президент РФ повідомив лише згодом) фігурує як «демократичне волевиявлення населення Криму».

Дуже часто українська державність та суспільні інтереси були та залишаються розмінною картою в руках більш впливових зовнішньополітичних гравців. Це свідчить про слабкість та несамостійність української владної еліти, яка так і не спромоглася виробити певний «кодекс честі» та узгоджені загальноприйняті норми поведінки, виходячи з інтересів власного суспільства та держави, а залишається у напіввасальній залежності від закордонних «консультантів та помічників».

Вплив зовнішньополітичних факторів та джерел легітимності особливо стає помітним та значимим в період значних суспільно-політичних змін та кризи владної легітимності. При цьому діяльність міжнародної спільноти, світових організацій та правлячих кіл зарубіжних держав може виступати і як фактор стабілізації та пошуку оптимального шляху розвитку, і як фактор посилення нестабільності та кризових явищ.

Тема виборів на частині окупованих територій Донецької та Луганської областей взагалі стала проблемою, навколо якої точаться гостра дискусія не лише серед українського суспільства та політикуму. Великої уваги вона набула серед політичних діячів країн Західної Європи. Це питання, виходячи з політичних міркувань та аналізуючи його технічну складову, видається глибоко спірним. Якщо ж споглянути його на концептуальному рівні, то навіть часткова реалізація такої моделі псевдовиборів невідворотно призведе до непередбачуваних наслідків для самої Європи, де зазначений прецедент набуде розголосу та повторюваності на багатьох територіях які давно мріють про самостійність чи відокремлення, але через правові та бюрократичні обмеження зробити цього поки не можуть. Тут слід згадати Каталонію, Корсику, Воеводіну, Сербську Країну, Шотландію, Бретань, Фландрію, Валлонію, Країну Басків і т.д. Якщо так станеться, то «донбаський прецедент» дозволить їм (і багатьом іншим іредентистам, сепаратистам, борцям за власну державність) більше не звертати уваги на усілякі формальні правові та бюрократичні обмеження, та й взагалі знехтувати принципами міжнародного права. Намагаючись відкрити «ящик Пандори», ініціатори швидкого рішення «української кризи» за рахунок самої України та її народу забувають, що «картковий будиночок» їх благополуччя тримається на обов'язковому і беззастережному слідуванні «правил політичної гри» та норм та обмежень, правил та законів (писаних та звичаєвих), які формувалися та відточувалися, ставали частиною свідомості населення сотні років, перш ніж стали реально дієвими та сформувавши ту

реальність та результативність, яку вони мають зараз. Тож змінювати чи трансформувати їх заради ситуативної вигоди недоречно, небезпечно та недалекоглядно.

Ще більш ускладнює проблему те, що український еліті ще далеко до творення, сприйняття та реалізації загальноприйнятих, зрозумілих та реально дієвих принципів владотворення, передачі влади та розуміння сутності, справжньої цінності та значимості виборчого процесу для процесу національного державотворення та подолання суспільно-політичних криз. Та й виглядають вони в реаліях сучасного українського життя дивакуваті та занадто пафосно, але іншого шляху зазвичай немає, і тисячолітній світовий історичний досвід доводить це численними сумними прикладами. Тож якщо українському суспільству та державі потрібна ефективна, дієва, легітимна влада, то без зміни ставлення еліти до своїх обов'язків, саме обов'язків, а не прав чи привілеїв, без встановлення цивілізованої моделі взаємодії еліти та суспільства обійтись просто неможливо. Сучасна українська еліта є, в переважній більшості, номенклатурною. Таким чином, обіймання певної посади автоматично означає приналежність до політичної, правлячої еліти. При цьому до уваги не береться ні особистісні якості претендента на елітарний статус, ні його вплив на суспільно-політичні процеси, ні професіоналізм, ні інші якості, наявність яких могла б означити правомірність та моральність претензій особистості на зазначений статус та місце в суспільній ієрархії. Спрощений підхід до формування та рекрутування еліти породжує багато проблем об'єктивного та суб'єктивного характеру, які щоразу проявляються в українській політиці та суспільному житті.

Суспільство та еліта не можуть тривалий час в межах однієї держави бути непримиримими конкурентами, чи знаходитися в радикальній опозиції один до одного, або взагалі існувати та діяти незалежно. Звичайно, певні елементи конкуренції чи то змагальності можуть і мають існувати, без них домогтися суспільно-політичного прогресу неможливо, але радикалізму, непримиримості, зверхності, нерівноправності чи байдужості у відносинах суспільства та еліти бути не повинно. Оскільки суспільство «народжує» еліту та делегує їй владні повноваження, легітимує задля забезпечення власної життєдіяльності, вирішення нагальних проблем та забезпечення перш за усе соціального поступу, то еліта та суспільство мають бути нерозривні в своїх намірах. Українське сьогодні демонструє зовсім протилежне у взаєминах еліти та суспільства, і це одна з головних проблем на шляху розвитку України.

Складність сучасного стану української держави та її керівництва полягає у тому, що криза легітимності та делегітимаційні процеси охопили всі рівні політичного та державного управління. Дії владних структур не знаходять позитивної оцінки та необхідної підтримки у суспільстві від рівня місцевого управління до рівня вищого політичного та державного управління. Більше того делегітимаційні процеси в сучасній Україні носять як персоналізований характер, що виявляється в низькому рівні довіри до більшості представників вищого керівництва держави, так і структурний характер – висловлення та демонстрація недовіри з боку суспільства всій системі державних органів влади та інституцій управління. Останнім «бастіоном легітимності» влади в сучасній Україні залишається рівень фундаментальний, тобто визнання правомірності та необхідності існування української держави як такої, але він теж потерпає від постійних атак, як з боку зовнішніх противників української державності, так і частини суспільства, яка теж з різних причин вважає нелегітимною взагалі українську державність. Тож криза легітимності в Україні носить системний та багатоаспектний характер.

Проблема ускладнюється ще й тим, що виборча модель легітимації, одна із головних складових сучасної легітимаційної політики та практики, внаслідок суспільно-політичних процесів та дій органів влади, виявилася багато в чому дискредитованою в очах суспільства і політикуму, і відповідно ефективно використана бути не може.

В схожому стані знаходиться і судова гілка влади, ефективна та неупереджена робота якої в демократичних країнах значно посилює легітимаційний потенціал та легітимаційний «запас міцності» органів державної влади та керівництва держави.

Тож українська держава, в особі її політичного керівництва та суспільство, знаходяться перед складною проблемою, яка не має однозначного та гарантовано успішного рішення.

Цокур Е. Г. Выборы в современном мире: сохранение демократии или прикрытие ее разрушения?

В статье рассмотрены особенности реализации избирательной процедуры в политических системах современных государств, которая может выступать как инструмент развития и укрепления демократии, так и как дымовая завеса, прикрывающая процесс ее разрушения. Прослеживается тенденция чрезмерной технологизации избирательного процесса во всех его фазах и измерениях и отход от базовых его принципов и задач. Развитие коммуникаций, технологий, СМИ, методик влияния создали обманчивое впечатление, что главным в избирательном процессе является результат, победа любой ценой. Необходимым является осознание цели избирательного процесса не как обострения противостояния, являющегося следствием чрезмерного напряжения во время выборов, а примирения, консолидации, недопущения конфликтности, поиска общепринятых вариантов общественно-политического развития, обеспечения прогресса государства и общества.

Ключевые слова: выборы, политические режимы, политическая легитимация, факторы избирательного процесса.

Tsokur Ye.G. Elections in the modern world: maintenance of democracy or disguise of its destruction?

This article is devoted to the analyses of features of electoral procedure's realization in the political systems of the modern states, which can come forward both instrument of development and strengthening of democracy and as a smoke-screen, covering the process of its destruction. The tendency of excessive electoral process's technologization in all his phases and measuring and walking away from its base principles and tasks is traced. Development of communications, technologies, MASS-MEDIA, methods of influence gave the deceitful impression, that main in an electoral process is a result, victory at any cost. It is necessary to realize a purpose of electoral process as not intensifying of opposition, being investigation excessive tension during elections, and reconciliations, consolidations, non-admissions of conflict, search of the generally accepted variants of social and political development, providing of progress of the state and society.

Keywords: elections, political regimes, political legitimacy, factors of an electoral process.